

"Заповіт" Т. Шевченка — твір, що єднає минуле, теперішнє і майбутнє

Майя Кондирева,
методист Тернопільського ОКІППО

Мета: з'ясувати фольклорну основу твору, роль народно-пісенних мовних засобів та символів у ньому; розкрити полум'яну любов Т.Г.Шевченка до України, його мрії про майбутнє свого народу; виробляти в учнів уміння виразно і осмислено читати та аналізувати поетичний твір за планом; виховувати в школярів усвідомлення почуття вірності власним переконанням, ідеї, Батьківщині.

Обладнання: портрет Т.Г.Шевченка; фото його автопортретів 1845 р. і 1860 р. (за малюнком 1845 р.); книжкова виставка "Шевченків "Заповіт" знає увесь світ"; добірка матеріалів ""Заповіт" — тема робіт майстрів народної творчості", ""Заповіт" мовами народів світу", "Діяльність Шевченка як художника (1845 р.)"; фото автографа "Заповіту" (1845 р.), сторінки альбому "Три літа", титульної сторінки закордонного видання творів Т.Г.Шевченка, А.Козачковського та будинку, де жив Шевченко, у Переяславі-Хмельницькому; карта України, карти "Сюди людські стежки навіки пролягли", "Місяця перебування Т.Шевченка в Україні", картки-завдання "Вірш-малюнок", "Образи-символи у поетичному творі", "Художні засоби "Заповіту""; технічні засоби для прослуховування запису мелодії М.Гладкого до вірша "Заповіт" у виконанні симфонічного оркестру; сигнальні картки.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Форма уроку: урок-дослідження.

Коментар щодо підготовки до уроку. На столі — портрет Т.Шевченка, перед ним — кілька аркушів, на яких фото автографів творів Кобзаря; олівець; запалена свічка. Поряд — книжкова виставка творів Т.Г. Шевченка, фотовиставка, тематична добірка матеріалів, відповідні географічні карти.

На столах, вкритих білими скатертинами, — квіти, сигнальні картки, картки із написами.

Учні сидять групами.

Картка 1

Шанувальники мистецтва

Доля не перетворила золота його душі в іржу (І.Франко).

Картка 2

Літературознавці

Безстрашних співців свободи народжують найпохмуріші часи (з газети).

Картка 3

Лінгвісти

Геній Шевченка широко розпустив крила і вдарив з великою силою у різні струни (І.Франко).

Картка 4

Мандрівники стежками історії

Історія мого життя — частина історії моєї Батьківщини (Т.Шевченко).

Епіграф: *Поезія, що виростає із національного ґрунту і не відбиває кращик рис народу, з якого вийшов поет, — пустоцвіт.*

М. Рильський

Перебіг уроку

I. Повідомлення теми й мети уроку

1. Учитель. Сьогоднішній урок присвячено Шевченковому поетичному твору, який знають не тільки в Україні, а й далеко за її межами, — поезії "Заповіт".

У чому ж секрет такої популярності, здавалося б, звичайного поетичного твору Великого Кобзаря? Відповідь на це запитання ми шукатимемо впродовж уроку. А отримаємо її тоді, коли ознайомимося зі змістом вірша "Заповіт", проаналізуємо його за відповідним планом, спробуємо пережити ті почуття, які, мабуть, відчував автор поезії, працюючи над її створенням.

Допоможуть нам додатки, що лежать і на партах, і демонструються; знання, отримані на попередніх уроках; а ще — наполеглива праця.

Оцінити роботу кожного учня на уроці допоможуть сигнальні картки, які лежать на столах, тому за правильну відповідь слід брати сигнальну картку відповідного кольору (за самостійну розгорнуту відповідь — картку червоного кольору; за відповідь, знайдену в підручнику, — картку зеленого кольору; за коротку відповідь одним реченням — картку синього кольору; за відповідь одним словом чи словосполученням — картку жовтого кольору) і зберігати ці картки до кінця уроку.

2. Запис у зошити теми уроку.

3. Ознайомлення із планом уроку, який записано на дошці.

План уроку

1. Ознайомлення з історією написання поезії "Заповіт" Т.Г. Шевченка.

2. Складання плану аналізу поезії відповідно до запропонованого алгоритму.

3. З'ясування рівня популярності твору в світі.

4. Побудова учнівського висловлювання "Заповіт" Т.Г.Шевченка — твір, що єднає минуле, теперішнє і майбутнє" за планом, складеним під час уроку, із використанням цитат, що подані в цитатнику.

II. Підготовка учнів до сприймання твору

Завдання. Дати назву озвученому учителем тексту і записати її у відповідному рядку плану аналізу поетичного твору (це буде назва 1-го пункту плану).

План аналізу поетичного твору

1. Автор, його місце в літературі (мистецтві).	1)
2. Тематичне спрямування всієї його творчості.	2)
3. Життєві обставини, що дали імпульс для написання поезії.	3)
4. Тракткування назви вірша.	4)
5. Історія його видання та жанрові особливості.	5)
6. Тема і композиційна своєрідність вірша.	6)
7. Образи-символи, їх значення і динаміка.	7)
8. Мовні художні засоби.	8)
9. Настрій та почуття у творі, його форма.	9)
10. Віршовий розмір, особливості рими.	10)
11. Основна думка вірша та духовно-естетична цінність.	11)
12. Мої роздуми над прочитаним.	12)

Учитель. Привільно котить свої могутні хвилі Дніпро-Славутич. Над ним, трохи нижче давнього міста Канева, серед зелених пагорбів у одвічній красі височить Чернеча, а нині Тарасова, гора. На тій горі звівся в бронзі геніальний український поет, художник, мислитель Т.Г.Шевченко.

Перед пам'ятником Кобзареві розстеляється вкриті голубим серпанком річкова далечінь, завітчанний килим ланів широкополюх, голубі очі озер.

Колись давно цей чарівний куточок полонив поета, який мріяв приїхати сюди, збудувати хатинку, посадити сад і невтомно працювати.

Учні пропонують різні варіанти назви тексту, одну з них записують.

III. Сприймання учнями навчального матеріалу

Учитель. Напередодні, аби дослідити особливості змісту і форми неперевершеного явища в літературі — "Заповіту" Т.Шевченка, ми вирішили діяти за чотирма напрямками: література, мова, історія, мистецтво. Отож для зручності й ефективності виконання домашнього завдання необхідно було об'єднатися в чотири групи. Результат вашої самостійної дослідницької діяльності — відповіді на сьогоднішньому уроці представників кожної групи та доповнення інших членів групи.

1. Озвучення результатів дослідницької діяльності мистецтвознавців.

Завдання. Слухаючи розповідь мистецтвознавця, поставити запитання, відповідь на яке розкривала б тему висловлювання, і записати це запитання у відповідному рядку плану аналізу ліричного твору (це буде назва 2-го пункту плану).

Орієнтовна відповідь мистецтвознавця. Поетично-художній доробок Т.Г. Шевченка тісно пов'язаний з Україною, хоча тут він жив дуже мало. З 1830 р. по 1843 р. жодного разу Тарасу Григоровичу не вдалося побувати на Батьківщині. Перша поїздка у край дитинства збагатила поета силою-силенною контрастних вражень. Чарівна краса природи і жахливе пригнічення селян поміщиками визначили подальший вибір тематики його творів — словом і пензлем працювати для свого народу.

Закінчивши у березні 1845 року Петербурзьку Академію мистецтв, він уже вдруге їде в Україну, оселяється в Києві і приймає пропозицію бути художником Археографічної комісії при університеті. З 10 грудня 1845 року почав працювати. Мета — збирати і видавати історичні матеріали, виявляти й досліджувати археологічні пам'ятки на території Київщини, Полтавщини та Чернігівщини (див. карту України).

Подорожуючи краєм, Тарас Григорович мав при собі альбом для ескізів та записів народних пісень і олівець. За два роки створив 4 альбоми. У його млярстві з'явився новий напрямок — пейзаж, тут він намагався передати різні стани природи (див. добірку матеріалів "Діяльність Шевченка як художника (1945 р.)").

На картинах — спокій, далина неозора, пагорби, шляхи й річки, намічені легко й м'яко. Світло розсіяне, затінення напівпрозорі, у застиглому на полотні часі відчувається подих вічності.

Учні озвучують складені питальні речення і записують варіант, найбільш влучний із запропонованих.

2. Візуалізація.

Завдання. Слухаючи текст, який читає учитель, заплющити очі і уявити ("побачити") короткометраж-

ний кінофільм про Тараса Шевченка, дати йому назву (це назва 3-го пункту плану).

Учитель. Ви сидите у зручному кріслі... Гасне світло... У залі — тиша...

Важкі чорні хмари нависли над землею. Дме холодний пронизливий вітер. Сіє густий дощ. Дорогу геть розквасило. Конячина ледве тягне воза в багнуці. Візник і подорожній промокли до нитки. Холод пробирає до кісток.

У таку негоду Т.Шевченко повертався з Андрушів у В'юнице — хутір на Полтавщині, що належав знайомому поміщику. У маєтку довелося злягти. Звичне простудне захворювання перейшло в запалення легень. Від цієї хвороби небагато одужувало. Та попри все це такої осені ще не знала муза поета: майже щодня народжувався новий твір, писалось із незвичною легкістю — неначе жартома.

Недуга не відступала, тому 25 грудня довелося переїхати у Переяслав, де жив давній друг — лікар М.Козачковський. Надвечір хворий вже лежав у ліжку в одній із затишних кімнат. Поряд — столик, на якому не тільки ліки, а й книжки, папір, олівець. За вікном — зимове малосніжне надвечір'я. А в голові снують думки: "Сьогодні день Сонця, адже сонце починає підніматися над землею після найдовшої ночі, а завтра — Різдво. Ісусові було 33, коли терпів він за гріхи наші, і я стою на порозі 33-го... Прожиті літа мої пішли, як вітри, круг світу".

Хворий то марив, то непритомнів, то, приходячи до пам'яті, писав щось олівцем на аркуші паперу. Забуття, непритомність і роздуми, мов сильний вихор, одривали його від реальності: "Україну катують її власні сини, ціла верхівка нації зрадила, українські пани — наче те вороння; продовжується отруєння чужою культурою і наукою, нехтування добою слави України, її минулим..."

А от Дніпро... Він і під кригою не скориться, він бущуватиме, і тільки-но визирне весняне сонечко, — порве, потрощить кайдани зими. А народ? Він не скориться! Але не треба чекати, треба, щоб сам народ — сила-силенна пригноблених — повстав на боротьбу.

А чи знатиме хто про мої думи? Чи згадають? Чи спом'януть коли?"

Отак на ложі тяжкої хвороби виспівано душею великого українського поета "Заповіт", та так виспівано, що його почув увесь світ, почули ті, що мають живу душу!

Вмикається світло. Кіносеанс завершився.

Учні пропонують варіанти назви кінофільму, одну з них записують.

3. Озвучення результатів дослідницької діяльності мовознавців.

Завдання. Слухаючи, як однокласники читають напам'ять різними мовами вірш "Заповіт" Т. Шевченка, з'ясувати лексичне значення слова заповіт.

Az ja umru, pochovejte
Me rdes na mohyle (звучить по-чеськи)

Sdemi stepe neizmerne
V Ukrajini mili (звучить по-словенськи).

Abi lany rozloziste,
I brzqeq Dniepru stromy (звучить по-польськи)

Была відна, была чутна,
Як раве бурлівы (звучить по-білоруськи).

І яко из Україне
Односе у синье море (звучить по-сербохорватськи)

Krv tyzanku, potom i ja
Rodne lanj, hory (звучить по-словацьки)

Ще оставя, ще отида
Чак при Бога в рая (звучить по-болгарськи)

Помолиться... А покуда
Я не знаю Бога (звучить по-російськи).

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом (звучить по-українськи).

Учні з'ясовують лексичне значення в українській мові слова **заповіт**.

Учитель. Чимало відповідників у різних мовах має слово **заповіт**. Найрозуміліші для нас — **запаведзь** (по-білоруськи), **завещани** (по-бурятськи), **завещание** (по-російськи), **завет** (по-македонськи та по-російськи). Наші мовознавці виписали деякі слова-відповідники, які за своїм звучанням зовсім не схожі (див. добірку мовного матеріалу ""Заповіт" мовами народів світу"):

авозламе (по-мордовськи)
васигат (по-аварськи)
васиет (по-татарськи, по-татськи)
васият (по-румейськи, по-таджицьки, по-узбецьки, по-табасаранавськи, по-башкирськи)
завет (по-македонськи)
завещани (по-бурятськи)
завещание (по-російськи)
запаведзь (по-білоруськи)
насаат (по-гагаузьки)
осият (по-болгарськи, по-карачаївськи)
осяут (по-киргизьки)
пехил (по-чуваськи)
согонь (по-марійськи)
сондрош клегім (по-караїмськи)
туренми (по-евенкійськи)
ястопсы (по-хантійськи)

4. Гра "Хто швидше?"

Завдання. Із запропонованих лексичних значень слова **заповіт** вибрати те, у якому вжите це слово як назва твору Т.Г. Шевченка. Обґрунтувати відповідь.

Заповіт — 1) офіційний документ, який містить розпорядження певної особи щодо її майна на випадок смерті, тобто передсмертна воля; 2) перен., постанов, наказ послідовникам, нащадкам; 3) те саме, що заповідь.

Заповідь — 1) біблійний або євангельський вислів — наказ, вислів-повчання морально-побутового характеру; 2) суворе правило поведінки, неухильний обов'язок.

Вислухавши відповіді товаришів, учні пропонують варіанти назви 4-го пункту плану і записують один з них.

5. Озвучення результатів дослідницької діяльності літературознавців про шлях твору до читача.

Завдання. Прослухавши повідомлення, з'ясувати його основну думку.

Орієнтовна відповідь літературознавця.

Т.Г. Шевченко "Заповіт" записав 33-ім, заключним твором до збірки "Три літа", яка охопила період його поетичної творчості з 1843 р. по 1845 р., і цим завершив її.

За епіграф автор узяв рядки з п'ятого плачу пророка Єремії: "Раби запанували над нами, і немає нікого, хто б вирятував з їхньої руки".

В автографі цього вірша заголовка немає. Однак є відомості про ще один автограф цього твору, та теж без заголовка. Між ними є деякі відмінності. Замість рядка "Поховайте та вставайте" записано "Прокинеться, брати мої", а над рядком "Незлим тихим словом" зазначено: "Тихим добрим словом". Але згодом, очевидно, чи автор, чи редактор передумав і залишив цей рядок без змін. Замість дати та назви місця написання вірша, вказаних у першому автографі, залишено тільки дві букви — Т. Ш.

У рукописному збірнику "Стихи Т. Шевченко", виготовленому І.Лазаревським, є власноручні виправлення самого поета, і цей твір має назву "Завіщання".

Як бачимо, поширювався вірш у численних списках, а ще — в усній формі. Один із варіантів потрапив за кордон — і у Лейпцигу, в Німеччині, вперше у безцензурному виданні "Новые стихотворения Пушкина и Шевченко" надрукований у 1859 р. під заголовком "Думка".

У Росії ж через 10 років побачили світ тільки перші вісім рядочків, названі самим редактором — "Заповіт". Саме ця назва і стала традиційною. Повністю поезію "Заповіт" надруковано на початку ХХ ст. у Росії, а потім — і в Україні, у Львові.

Вірш "Заповіт" — це патріотична промова: тут зображено складну гаму почуттів у формі монологу — від спокійних особистих роздумів до полум'яних закликів боротися за ідеали волі. А бойова закличність, динамічна ритміка та мужній тон викладу розраховані на активізацію мас.

Учні визначають основну думку почутого тексту і записують її як назву 5-го пункту плану.

6. "Мозковий штурм" (робота в групах).

Учитель. Про вірш "Заповіт" І.Я. Франко писав: "Поезія відзначається простотою форми, змісту, композиції і вислову, як у народних піснях, зате немає безособовості, а є авторське суб'єктивне забарвлення, ця поезія є виявом сильної благородної індивідуальності".

З'ясувати, чому так вважав Великий Каменяр, ми зможемо, виконавши запропоновані завдання.

Картка-завдання для учнів 1-ої групи

Тема та ідея твору

Довідка. Сам автор графічно строф не визначав, хоча восьмирядкове смислове членування явно відчувається. У багатьох виданнях "Заповіт" так і друкується. Кожна умовна частина має свою тему, тональність, структуру, лексику, ритм і мелодіку. Критики вважають цей твір малюнком із кількох "мазків".

Завдання. Висловити ставлення до твердження, про яке йдеться у довідці, визначити кількість частин вірша — "мазків" — і дати їм назви (відповідь обґрунтувати).

Картка-завдання для учнів 2-ої групи

Образи-символи у вірші

Довідка. Символ — умовне вираження сутності предмета, наприклад: калина — символ України. Критики у ліричному вірші "Заповіт" виділяють декілька образів-символів.

Завдання. Вилучити із запропонованих образів-символів "зайві", які не властиві поезії "Заповіт". Свій вибір пояснити.

Образи-символи

Могила — символ волелюбності, слави, героїчної історії народу; це прикмета пейзажу Наддніпрянщини, а тому бути похованим у одній з могил сприймається як вияв найвищої слави.

Дніпро — символ величчя, могутності пригнобленого народу, але нескореного, його революційної енергії.

Степ, лани — символ розкутої, вільної поведінки українців.

Кайдани — символ тоталітарного режиму.

Кров — символ, що виражає войовничість українців.

Сім'я — символ нового, вільного способу життя української нації.

Бог — найвища сила, яка визначає долю народу.

Картка-завдання для учнів 3-ої групи

Почуття

Проблеми

Елегія:
смуток, журба

Як умру,
то поховайте

Гордість

Щоб лани широкополі, і Дніпро, і кручі було видно...

Я (особиста)

Обурення,
протест

Як понесе з України у синєє море кров ворожу...

Народ (загальнонародна)

Заклик

Поховайте та вставайте, кайдани порвіте... (наказовий спосіб дієслів!)

Елегія:
роздум, мрія

І мене в сім'ї великій... не забудьте пом'янути...

Я (особиста)

Художні засоби поетичного твору

Довідка. Критики вважають, що мовні художні засоби сприяють емоційному наснаженню поезії. Отже, виходить: чим більше художніх засобів, тим кращим буде результат.

У вірші "Заповіт" Т.Г. Шевченко використовує чимало художніх засобів.

Епітети: "степу широкого", "Україні милій", "лани широкополі", "синєє море", "вражою злою кров'ю", "сім'ї великій, в сім'ї вольній, новій", "незлим тихим словом".

Метафори: "кров'ю волю окропіте", "понесе з України у ... море кров ворожу", "все покину і полину до самого Бога молитися", "в сім'ї... новій не забудьте пом'янути незлим... словом".

Метонімія: український народ — "сім'я", Дніпро — "ревучий".

Завдання. З'ясувати, наскільки правильним є подане твердження. Дослідити, чи усі перелічені епітети є постійними. Пояснити, у яких жанрах художньої літератури зустрічаються постійні епітети. З'ясувати функцію у вірші метафор та метонімії.

Круглий стіл (поки учні трьох груп працюють самостійно, учитель проводить бесіду з учнями низького рівня навченості).

— Що цікавіше читати — вірші чи оповідання? Чому?

— Чи кожен може бути письменником? Чому так, або чому ні?

— Про що треба писати твори, щоб вони були цікавими для читача?

— Чому мрію вважають невід'ємною рисою характеру розвиненої людини?

— Про що зазвичай мріє людина?

— Чи можна назвати вірш Т.Шевченка мрією? Чому?

7. Перевірка результатів виконання завдань "Мозкового штурму".

7.1. Відповідь учня — представника першої групи, який озвучує тему та ідею твору (після відповіді товариша учні записують назву 6-го пункту плану).

7.2. Відповідь представника другої групи, який називає образи-символи вірша (після виступу товариша учні записують назву 7-го пункту плану).

7.3. Відповідь представника третьої групи, який з'ясовує особливості використання у поезії художніх засобів (після виступу товариша учні записують назву 8-го пункту плану).

8. Бесіда, у ході якої учні дають відповіді на запитання, що ведуть до висновку про динаміку почуттів та проблеми у вірші (у цей час демонструється таблиця; слова-назви почуттів та проблеми прикриті аркушами; після відповідей учнів на певне запитання відповідні аркуші знімаються).

1. Який настрій ліричного героя простежується у двох перших рядках "Заповіту"?

2. Яке почуття переполює героя, коли він розповідає про лани широкополі, і Дніпро, і кручі?

3. Яким настроєм сповнені рядки, у яких йдеться про те, "як понесе з України у синєє море кров ворожу"?

4. До якого ступеня "доростає" почуття у рядку "кайдани порвіте"?

5. Який настрій ліричного героя в останніх чотирьох рядках твору?

6. Градація — це послідовність у розміщенні. Чи можна стверджувати, що у "Заповіті" є градація почуттів?

7. На початку вірша почуття і проблеми належать ліричному героєві чи багатьом, тобто народові?

8. Чи можна вважати проблеми, про які йдеться у 4-ій і 5-ій колонках таблиці, загальнонародними? Чому?

9. Чи вирішує автор у кінці твору особисту проблему? Як саме?

10. Обрамлення — початкова, іноді кінцева частина твору, яка ніби в рамку вкладає розповідь. Чи можемо стверджувати, що за формою або змістом "Заповіт" має обрамлення?

Учитель. Отже, твір настільки є лаконічним, що з нього нічого не можна викинути і нічого не слід додавати. Такої гармонії вчився Кобзар, слухаючи сонати та симфонії Бетховена, якого вважав "майстром гармонії звуків".

8. Слухання музики Г. Гладкого до "Заповіту" Т. Шевченка.

Завдання. Слухаючи музику до "Заповіту", яку створив у 70-х роках XIX ст. звичайний учитель з Полтави Гордій Гладкий, простежити, чи збережено градацію почуттів. Намалювати чорно-білу або кольорову ілюстрацію, чи схему, чи геометричну фігуру до прослуханої музики. Пояснити свій задум.

Після прослухання музики учні розповідають про спостереження, демонструють свої замальовки, коментуючи їх, пропонують і записують назву 9-го пункту плану.

9. Озвучення результатів дослідницької діяльності літературознавців про римо-ритмічні особливості вірша (метод PRES) .

Завдання. Вислухавши відповідь однокласника, продовжити речення: "Я вважаю, що "Заповіт" має римо-ритмічні особливості, тому що... , наприклад: ..."

На дошці подано схему останніх чотирьох рядків строфи вірша "Заповіт".

Орієнтовна відповідь літературознавця.

Визначати римо-ритмічні особливості вірша "Заповіт" Т. Шевченка — все одно що розгадувати кросворд.

Строфа не виділяється, хоча логічно можна визначити 3 строфи по 8 рядків. Зі "Словника літературознавчих термінів" дізнаємося, що такі строфи називаються восьмивіршами, октавами або сициліанами.

Коли схематично записати останні чотири рядки (від слів "І мене в сім'ї...") поезії за допомогою спеціальних позначок, то з'ясується, що визначити вид стопи складно. Швидше всього стопа двоскладова, бо бачимо і хорей (він забезпечує напруженість), і ямб (він сприяє ритмічній розповіді, динаміці). Зустрічається і пірихій, який створює ефект уповільнення ритму звучання вірша.

Рима жіноча, тому що наголос падає на перед-останній склад, це сприяє перспективі, адже думка не завершена. У вірші спостерігається внутрішня рима ("і лани, і гори"; "покину і долину", "поховайте та вставайте", "незлим тихим словом").

Пауза в основному міжрядкова, іноді буває і внутрішньорядкова.

Спосіб римування визначити складно: у восьми рядках римуються другий з четвертим і шостий — з восьмим.

Учитель. Т.Г.Шевченко в своїх творах використовував непрямий порядок слів для логічного наголошування; повтори як засіб створення ефекту міркування та для зосередження уваги читача; перенесення, яке передає схвильованість автора, створює ефект уривчастої мови та пришвидшення ритму.

А ще Тарас Григорович став творцем так званого шевченківського вірша, для якого характерне вільне розташування наголосів, поєднання у одному рядку стоп різних видів, часте вживання дієслівного римування і перенесення.

10. Озвучення результатів дослідницької діяльності мандрівника стежками історії про значення поетичного твору.

Завдання. Слухаючи розповідь товариша, придумати назву почутому, озвучити її у формі окличного речення і записати як назву відповідного пункту плану.

Орієнтовна відповідь мандрівника стежками історії. Від часів Горація великі поети світу не раз зверталися до прийдешніх поколінь, висловлюючи свої найзаповітніші мрії, свою останню волю. У Петербурзькій Академії мистецтв, де навчався Т. Шевченко, велику увагу надавали вивченню культури античного світу. Шевченко був знайомий із переспівами Горацієвого вірша "Пам'ятник" Лермонтовим, Державініним, Пушкініним. Ось як звучать рядки з цього твору в перекладі М.Зерова:

*Мій пам'ятник стоїть, триваліший від міді...
Я не умру цілком: єства мого частина
Переживе мене...*

У 1836 році О.Пушкін пише власний поетичний твір і називає його також "Пам'ятник", переклад якого українською зробив М. Рильський:

*Я пам'ятник собі воздвиг нерукотворний...
Ні, весь я не умру, я в лірі буду,
Від праху утече нетлінний заповіт —
і славу матиму...*

У цих творах — ствердження високої суспільної значимості таланту поета, що, мабуть, дало поштовх і Т.Шевченкові написати твір, який критики назвали "квінтесенцією української поезії".

Ця поезія з'явилась у найбільш критичний момент, коли гостро постало питання про саме існування українського народу. Поет кличе до зброї в ім'я родини, України, вільної нації, наказує звільнитися від пут усякої неволі — і національної, і соціальної.

Вірш "Заповіт" разом з іншими творами Кобзаря став підставою для звинувачення і заслання Т.Шевченка навесні 1847 року. Л. Дубельт, який вів справу Кирило-Мефодіївського товариства, злісно перекреслив "Заповіт", що входив до рукописної збірки "Три літа", а шеф жандармів О.Орлов назвав цю поезію "бурливою і зухвалою".

Трапилась одного разу і курйозна пригода, про яку в наші дні розповідалося у газетній статті. Якось у Лубнах мав відбутися публічний виступ хору студентів під керівництвом М.В. Лисенка. Отримавши попередження від самого справника про те, щоб не виконувалось нічого крамольного, студенти ризикнули заспівати "Заповіт". Вони нібито помилково назвали його благородіє високоблагородієм і запросили на "чай". Після невідомо скільки випитих чарок справник разом з усіма аплодував "Заповіту", лупаючи широко розкритими очима...

Учні пропонують і записують окличне речення — назву 11-го пункту плану.

11. Гра "Вірю — не вірю по-болгарськи".

Умови гри. У Болгарії похитування голови на знак згоди і заперечення має інше, протилежне значення, як в Україні. Почувши запитання, необхідно на знак згоди чи незгоди похитати головою так, як це роблять болгари.

1. Чи вірите, що є близько 500 перекладів вірша "Заповіт" 147-ма мовами світу?

2. Чи використовували цей твір як текст диктанту українські емігранти в Канаді, навчаючись грамоти?

3. Чи могло таке бути, що спочатку мелодію до твору підбирав сам Т.Шевченко, а потім близько 20-ти композиторів були у творчому пошуку музики до "Заповіту"?

4. Чи створено близько 60-ти музичних творів різних жанрів на текст "Заповіту"?

5. Чи зверталися до жанру заповіту І.Франко, Леся Українка, П.Тичина, В.Сосюра та інші поети?

6. Чи створено народними умільцями декоративну тарілку "Заповіт", вазу "І мене в сім'ї великій", берельєф (різьба по дереву) "Заповіт", однойменне живописне полотно?

7. Чи є найменший "Кобзар" (0,6 кв. мм), який відкривається "Заповітом" Т.Шевченка?

Довідка. На усі запитання слід давати відповідь "так".

11. Міні-дискусія. Наскільки доречними для назви 12-го пункту плану є слова П.Жури: "Заповіт належить до шедеврів світової поезії усіх часів і всіх народів"?

Учні висловлюють свої думки і записують назву 12-го пункту плану.

V. Підсумок уроку

1. Диференційовані завдання (підготовка усного висловлювання з метою розкриття змісту відповідного пункту плану, використання в усному висловлюванні запропонованих цитат).

2. Колективна побудова усного твору за складеним планом — прослухування у певній послідовності усних висловлень учнів (міні-дискусія).

3. Словесна баталія біля портрета Т.Шевченка (до портрета підходять двоє учнів — шанувальник творчості Т. Шевченка і скептик).

Скептик. Ю.Ваврикоч писав: "У людини болить душа тому, що вона хворіє від застуди, коли життя — засніжена зима". Якщо людина — творець своєї долі, то нащо було Шевченкові так палко пройтися болем українського народу? От і прожив всього лише 47 років, не мав ані власного будинку, ані сім'ї.

Шанувальник. Єдине, чого досяг Тарас Григорович, — це слави і волі. Адже він розхитав кріпосницьку систему, яка була раєм для експлуататорів, бо уряд, війська та панівна верхівка були заодно. А тому можна лише збагнути ту вибухову силу його поезії серед мертвої тиші, адже рабство не повинне стати нормою для існування людини на землі.

Скептик. "Ото так швидко й згас цей чоловік, мов той факел, — як писав І.Франко, — хоча світив найяснішим і найчистішим вогнем".

План аналізу поетичного твору "Заповіт" Т.Г.Шевченка

1. Автор, його місце в літературі (мистецтві).	1. Мислитель, художник, поет, що застиг у бронзі на Чернечій горі.
2. Тематичне спрямування всієї його творчості.	2. Словом і пензлем працював для свого народу.
3. Життєві обставини, що дали імпульс для написання поезії.	3. "Заповіт" виспівано на ложі тяжкої хвороби.
4. Тракткування назви вірша.	4. Наказ нащадкам.
5. Історія його видання та жанрові особливості.	5. Нелегким був шлях твору до читача.
6. Тема і композиційна своєрідність вірша.	6. Вірш-малюнок закликає до боротьби за волю.
7. Образи-символи, їх значення і динаміка.	7. Образи-символи слави, величі і волі.
8. Мовні художні засоби.	8. Емоційному наснаженню поезії сприяють художні засоби.
9. Настрій та почуття у творі, його форма.	9. Гармонія кольорів і звуків.
10. Віршовий розмір, особливості рими.	10. Римо-ритмічні особливості "Заповіту".
11. Основна думка вірша та духовно-естетична цінність.	11. Висока суспільна значимість поета!
12. Мої роздуми над прочитаним.	12. "Заповіт" — шедевр усіх часів, усіх народів.

Добірка цитат до усного твору

1. "Він безсмертний, як саме життя, тому став нашою долею і заповітом" (Б.Харчук).

2. "Раби запанували над нами, і немає нікого, хто б врятував з їхньої руки" (епіграф до зб. "Три літа").

3. "Поезія, що не виростає із національного ґрунту і не відбиває кращих рис народу, з якого вийшов поет, — пустоцвіт" (М. Рильський).

4. "Поезія визначається простотою форми, змісту, композиції і вислову, як у народних піснях, зате немає безособовості, а є авторське суб'єктивне забарвлення" (І.Франко).

5. "Заповіт" належить до шедеврів світової поезії усіх народів" (П. Жур).

6. Шевченківський "Заповіт" житиме тисячі літ (народна творчість).

Шанувальник. Лише після смерті знайшло у Каневі, на Чернечій горі, вічний спокій напружене серце співця народного горя і борця за волю в Україні.

І ми сьогодні у нашій сім'ї пом'янемо Великого Кобзаря, низько схиливши голови, й покладемо квіти любові, квіти шани, квіти пам'яті, які не будуть пустоцвітом, а стануть символом продовження справи борців за щастя своєї нації.

VI. Оцінювання роботи учнів на уроці (учні підраховують кількість карток різних кольорів, отриманих за відповіді, і звітують учителеві; учитель коментує результати оцінювання).

VII. Домашнє завдання

1 (обов'язкове). Вивчити напам'ять вірш "Заповіт" Т. Шевченка і прочитати відповідну статтю у підручнику.

2 (додаткове). За складеним на уроці планом, використовуючи запропоновані цитати, скласти усний твір "Заповіт" Т.Шевченка — твір, що єднає минуле, теперішнє і майбутнє".